

Blok 1

De Fransman Marius Petipa, Lev Ivanov en de componist Pjotr Iljits Tsjaikovski zorgden voor een bloeiende balletcultuur in Rusland.

Door collega's werd een beetje neergekeken op de componisten van balletmuziek. Die werden niet als volwaardig beschouwd.

1. Geef een reden waarom men dit vond.

- De bestaande muziek was voor de concertzaal geschreven en dus bedoeld om geconcentreerd naar te luisteren. Deze muziek had een hogere status.
- Balletmuziek was geen zelfstandige kunst, maar muziek in dienst van een andere discipline: 'gebruiksmuziek' met weinig artistieke pretenties.

Bekijk videofragment 1.

Tsjaikovski's muziek werd door het corps de ballet niet dansbaar geacht.

2. Geef een reden vanuit het videofragment waarom Tsjaikovski's muziek niet dansbaar werd geacht.

- De muziek is slepend en traag, hetgeen ongebruikelijk is voor dansmuziek.
- De muziek is weinig ritmisch of heeft een moeilijk herkenbaar ritme, wat niet gebruikelijk is voor dansmuziek.

Bekijk videofragment 2.

Les Cygnettes uit *Het Zwanenmeer* is een pas de quatre. Het wordt ook nu nog als een virtuoos stuk danskunst beschouwd. Choreografen in de late romantiek streefden naar dit soort spectaculaire effecten in hun balletten.

3. Noem drie aspecten uit de dans van dit fragment die een groot beroep doen op de vaardigheden van de danseressen.

- De danseressen moeten synchroon dansen.
- De danseressen moeten in een groep dansen en elkaar vasthouden/het bovenlichaam vrijwel onbeweeglijk houden.
- Het hele fragment wordt op pointes gedanst.
- Er komen veel sprongen/battements voor.
- Het divertissement is snel, redelijk lang en kent geen rustpunten.

De muziek bij dit pas de quatre is meer geschikt voor dans dan de muziek bij videofragment 1.

4. Leg dit uit.

- De muziek is ritmischer, kent een duidelijker ritme.

Bekijk videofragment 3. Het is een scène uit *Het Zwanenmeer* met louter vrouwen op het podium.

5. Hoe heet een dergelijke scène?

- Een ballet blanc.

De regie koos verschillende standpunten bij de registratie van de scène.

6. Geef drie redenen waarom verschillende standpunten werden gebruikt. Breng ze in verband met de verschillende aspecten van het ballet.

- De pointesdans en de snelle voet- en beenbewegingen kan men alleen laten zien door in te zoomen op de benen.
- De synchroniteit van de dans kan alleen in beeld gebracht worden door de groep als geheel te laten zien.
- De mise-en-scène en de beweging over het toneel kan men alleen laten zien door het hele toneel te filmen.
- Het figuur/patroonkarakter van de totale opstelling van alle danseressen is alleen in beeld te brengen door het hele toneel van bovenaf te filmen.

Het bekijken van een ballet via video in plaats vanuit de zaal zelf heeft voor- en nadelen voor de kijker. Zo gaat er niets boven de sfeer van de theaterzaal tijdens een uitvoering.

7. Noem buiten dat een voordeel en een nadeel van het bekijken van een videoregistratie.

- Nadeel: de cameraman bepaalt waar je naar kijkt. Hij maakt een uitsnede, terwijl er misschien op de vloer nog meer te zien is.
- Voordeel: je ziet de zaken vanuit verschillende standpunten en afstanden. Dat kan met een statische zaalplaats niet.

Blok 2

BRONTEKST 1

Volgens de apocriefe boeken van het oude testament verleidde Judith, een vrome nederige weduwe, de aanvoerder van een Assyrisch leger dat haar volk bedreigde. Judith vermoordde Holofernes, de aanvoerder, door in zijn slaap zijn hoofd af te hakken.

In de apocriefe boeken zegt Judith, terwijl ze het hoofd van Holofernes aan het volk toont: 'Mijn schoonheid heeft hem van de wijs gebracht, tot zijn ondergang, zonder dat hij met mij een zonde heeft kunnen bedrijven die mij zou hebben bezoedeld of onteerd.'

Bekijk afbeelding 1, schilderij *Judith* dat Gustav Klimt in 1901 maakte.

Lees brontekst 1.

Klimt legt vooral nadruk op de lichamelijke aantrekkingskracht van Judith.

1. Noem twee aspecten waardoor die lichamelijke aantrekkingskracht wordt benadrukt.

- rode accenten (in tepels, mond en navel)
- doorschijnende kledij
- gezichtsuitdrukking/oogopslag
- het (frontale) naakt

Bekijk afbeelding 2. Het is een bijbelillustratie van de hand van Gustave Doré, *Judith met het hoofd van Holofernes* uit 1866.

2. Welke beeldend effect heeft de wijze waarop de halsband is afgebeeld?

- Het scheidt Judiths hoofd van haar romp.
- Het wekt een trotse, machtige indruk.

Het schilderij van afbeelding 1 is opgebouwd uit vele lagen. Een deel van het schilderij is olieverguld en op sommige plaatsen is weer over dit goud heen geschilderd. Deze manier van werken verwijst naar de symbolische betekenis van dit werk.

3. Welke symbolische betekenis wordt hier bedoeld?

- de gelaagdheid van de menselijke geest
- verleiden en afstoten
- macht en erotiek

Judith wordt in het fin de siècle wel gezien als een femme fatale. De femme fatale was het onderwerp in veel kunstdisciplines.

4. Leg uit wat met dat begrip bedoeld wordt en leg uit of dit voor beide illustraties van toepassing is. Beargumenteer je antwoord.

- Een femme fatale is in het fin de siècle het symbool voor vrouwen die door hun aantrekkelijke uiterlijk/erotiek mannen in het verderf/ongeluk storten.

- Het gaat op voor afbeelding 1: de combinatie seksualiteit en dood in de afbeelding.
- Het gaat niet op voor afbeelding 2. Dat is een bijbelillustratie met een heel andere vormtaal.

Het schilderij van afbeelding 1 wordt tot het symbolisme gerekend.

5. Leg dit uit aan de hand van een argument.

- Het soort voorstelling: femme fatale, seksueel geladen, erotiek gekoppeld aan dood.
- De gebruikte vormtaal past bij het symbolisme.

BRONTEKST 2

In 1905 componeert Richard Strauss zijn opera Salomé gebaseerd op een eenakter van Oscar Wilde uit 1891. Wilde die, terecht, het vermoeden had dat de Engelse censuur zijn stuk zou verbieden, schreef het in het Frans. Salomé wijkt als opera af: er is geen sprake van een liefdespaar; de profeet aan wie de koningsdochter Salomé haar liefde verklaart, wijst haar liefdesgezwijmel af.

Strauss was op de hoogte van de publicaties van Sigmund Freud. De belichting in de opera Salomé is dan ook van groot belang. Het verhaal speelt zich af in de nacht en vrijwel in iedere scène is de maan in beeld. In het fin de siècle stond de maan voor een zieke geest.

In de scène verleidt Salomé haar vader koning Herodes, die de profeet Johannes de Doper gevangen houdt. Ze danst voor hem een sluierdans waarin ze zich tijdens de dans ontdoet van de zeven sluiers die ze als enige kleding draagt. Haar wens aan haar vader is als beloning het hoofd van de profeet. Die heeft het bestaan haar liefdesaanzoek te weigeren.

Bekijk het videofragment en lees brontekst 2.

Salomé danst voor haar vader.

De muziek doet oosters aan. Daarvoor is in het fragment één instrument verantwoordelijk.

6. Leg uit waarin de muziek oosters aandoet en welk instrument daarvoor verantwoordelijk is.

- De solo's van de (bas)hobo zorgen voor een oosterse sfeer door de trillers.

Tijdens de scene danst Salomé af en toe achter een grote lens die op het toneel is neergelaten.

7. Leg uit welke functie de maan en de lens hebben. Breng die in verband met Salomé.

- De maan staat voor de zieke geest van Salomé, die als wraak voor haar verworpen liefde nu het hoofd van haar geliefde eist.
- De lens laat Salomé vervormd/veranderd zien en is ook een symbool voor haar verwrongen geest.

Blok 3

Wagner was in de 19e eeuw Duitslands belangrijkste operacomponist en een groot muzikaal vernieuwer. Voor Wagner was de opera niet louter muziek. Hij zag een opera als een gesamtkunstwerk.

1. Leg uit wat Wagner met de term 'Gesamtkunstwerk' bedoelde.

- Gesamtkunst is een vorm van totaaltheater. Verschillende kunstdisciplines als dans, drama, muziek, architectuur en beeldende kunst hebben een eigen inbreng in het geheel en worden niet uitsluitend ter illustratie van de andere discipline opgevoerd. Er is geen sprake van een gemeenschappelijk idee of thema dat wordt verbeeld en waaraan alle kunstdisciplines ondergeschikt zijn.

Duitsland kende veel mythen en legenden. Wagner verenigde die tot een sluitend geheel in zijn *Ringcyclus*. Zo ontstond een Germaanse mythologie, te vergelijken met de Griekse. Met het verenigen van alle losse mythen en legendes tot een sluitende Germaanse mythologie had Wagner een bedoeling.

2. Wat wilde Wagner hiermee teweegbrengen bij zijn publiek?

- Hij wilde met zijn drama's een gevoel van nationale verbondenheid bij zijn publiek oproepen. Germaanse mythen werden ingezet omdat die het publiek bewust konden maken van de oorsprong van hun nationale identiteit.
- Wagner wilde inhoudelijk drama dat de mensen aan het denken zou zetten over de eigen lotsbestemming. In de Germaanse mythen en sagen vond hij de onderwerpen die dit konden bewerkstelligen.

Wagners grote operacyclus *Der Ring des Nibelungen* werd 1876 voor het eerst in Bayreuth opgevoerd in Wagners eigen Festspielhaus. Voor zijn epos maakte Wagner gebruik van veel technische middelen. Bekijk videofragment 1. In het videofragment zie je hoe de decors voor een uitvoering uit 1999 voor *de Ring* worden opgebouwd. Vooral de technische kant van deze operaversie wordt hier zichtbaar.

3. Welke technische middelen worden in deze uitvoering gebruikt? Noem er drie.

- decorstukken en decorwisselingen
- lichteffecten
- geluidseffecten
- gebruik van special effects/trucages als mist, vuureffecten, draken en slangen

Bekijk videofragment 2, de opening van de tweede akte van *Die Walküre*.

Wagner beseftte dat een operaverhaal dat zich over meerdere dagen uitstrekt problemen kon geven voor het publiek. Met behulp van het principe van het leitmotiv probeerde hij dat te voorkomen. Deze vondst was al eerder toegepast in balletmuziek.

4. Leg uit wat een leitmotiv is en hoe het een steun kan zijn voor het publiek.

- Een leitmotief is een muzikaal thema dat gekoppeld is aan een begrip of persoon. Daar waar de persoon verschijnt in de scène, of daar waar over deze persoon of het begrip gepraat wordt, wordt dit thema geheel of gedeeltelijk gespeeld.
- Doel: het scheidt coherentie in het verhaal/ verduidelijkt de scène voor het publiek, het maakt gecompliceerde verhaallijnen duidelijker.

De Walküren zijn oorlogsgodinnen die boven het slagveld zweven en de zielen van gestorven strijders naar het Walhalla (hiernamaals) brengen. Ze hebben dus met dood en oorlog te maken.

5. Hoe geeft de componist dit martiale karakter in zijn muziek weer? Noem twee aspecten.

Martiale aspecten door:

- de opzweepende muziek die van zacht naar hard gaat in steeds hogere toonaard
- de vele koperblazers
- het massale volume

Blok 4

De Opera Garnier gaf de bourgeoisie de gelegenheid om even de rol van de adel uit het verleden over te nemen in een paleisachtige omgeving. De directeur van de opera, Véron, zag zijn Opéra dan ook als het Versailles van de bourgeoisie. Hij maakte de balletkaartjes goedkoper, maar lastig verkrijgbaar. Ook stelde hij een Foyer de Danse in, waarin welgestelde abonneementhouders de danseresjes achter de schermen konden ontmoeten. Daarmee bespeelde hij de gevoelens van zijn publiek, dat naar exclusiviteit verlangde.

1. Leg dit uit, noem twee zaken.

- Hij zorgde voor genoeg kaartjes, maar maakte ze moeilijk te krijgen, waardoor het publiek het gevoel kreeg iets bijzonders in handen te hebben.
- Het lidmaatschap van de Foyer de Danse was voorbehouden aan welgestelde, vaste bezoekers.

Het succes van het ballet in de 19e eeuw was voor een groot deel ook te danken aan het feit dat het goed aansloot op romantische thema's als het bovennatuurlijke.

2. Noem nog drie populaire romantische onderwerpen uit het romantisch ballet.

- de strijd van goed tegen kwaad.
- onschuld tegenover kwaadaardigheid
- tragische liefde/verloren liefde
- trouw over de dood heen
- onbereikbare liefde
- exotische/vreemde oorden

Het bovennatuurlijke werd onder andere vorm gegeven door de witte tutu's, het dansen op pointes, de zweefsprongen en het tilwerk.

3. Leg voor twee van deze zaken uit waarom men op die manier goed vorm kon geven aan het bovennatuurlijke.

- Zweefsprong: het ontsnappen aan de zwaartekracht.
- Tilwerk: de partner ondersteunt de danseres, die daardoor onwaarschijnlijke toeren kan uithalen.
- De tutu is wit en de dunne gazen stof in lagen draagt bij aan de indruk van gewichtloosheid.
- De pointesdans: de danseressen lijken er door te zweven boven de grond en kunnen bovendien zeer snel bewegen.

Bekijk videofragment 1, een fragment uit het ballet *Coppélia* van Arthur Saint-Léon.

BRONTEKST

De poppenmaker Cornelius wil een levende en levensgrote pop maken. Het dorpsmeisje Swanhilda neemt de plaats van de pop Coppélia in en brengt de poppenmaker in de waan dat het hem gelukt is. Ze doet dit omdat ze vindt dat haar geliefde Franz iets te veel belangstelling voor de pop Coppélia toonde. Cornelius had die namelijk voor een raam gezet met een boek, waardoor ze verdacht veel op een levend

meisje leek. Uiteraard komt Swanhildas bedrog uit. De geliefden vergeven elkaar en dat wordt vervolgens gevierd met een groot aantal divertissementen, waaronder nogal wat volksdansen. Beroemd zijn vooral de robotachtige dansen van de poppen uit Cornelius' laboratorium.

Bekijk het videofragment uit het ballet *Coppélia* en lees de tekst.

Met *Coppélia* sluit Saint-Léon aan op negentiende-eeuwse trends, zoals de verworvenheden van de industriële revolutie en Mary Shelley's *Frankenstein*.

4. Leg dit uit aan de hand van het videofragment.

- De industriële revolutie maakte mensen bewust van de machine en de maakbaarheid van machines.
- Met *Coppélia* wil Cornelius, naar analogie van Frankenstein, een machine maken die tot leven komt.

In de choreografie van *Coppélia* laat Saint-Leon een aantal balletconventies los.

5. Leg dit uit.

- De bewegingen die *Coppélia* en haar collega-poppen maken, horen bij karakterrollen, ze maken geen deel uit van de balletidioom.

De Foyer de Danse droeg bij aan het artistiek verval van het ballet in Frankrijk. Zo werd in *Coppélia* de rol van Franz door een danseres in travestie gedanst.

6. Leg uit hoe de Foyer tot het verval van het ballet leidde.

- Door de Foyer werd het ballet een zaak waarbij vrouwen vooral werden beoordeeld op hun fysieke aantrekkelijkheid en niet op hun danscapaciteiten.
- Men kwam niet voor de dans, maar voor de vrouwen.
- Het had ook tot gevolg dat men geen mannen meer op het podium wilde zien, maar louter vrouwen.

Blok 5

Het *Festspielhaus* in Bayreuth werd mede door Wagner ontworpen. In 1874 was het gereed. Bayreuth had hiervoor de benodigde grond, die buiten de bebouwde kom op een heuvel lag, aan Wagner geschonken.

1. Leg uit waarom Bayreuth de grond gratis weggaf voor Wagners theatergebouw.

- Men had er economisch belang bij. Wagners opvoeringen zouden een groot publiek trekken dat in Bayreuth geld uit zou geven.
- Wagner was bovendien al een gevierd componist en het was dus een eer dat hij zijn theater daar wilde vestigen.

Wagner vond de plaats waar de schouwburg stond ideaal voor het bezoek van zijn operagebouw.

2. Leg dit uit vanuit Wagners opvatting over opera.

- De plaats op een heuvel, (als een tempel) verheven boven de gewone wereld, paste bij de status die opera in zijn ogen had.
- Het feit dat men (heuvel op) de natuur in moest wandelen zou het publiek losmaken van de beslommeringen van de maatschappij en zo hun geest meer openstellen voor de opera. Het werkte zuiverend.

Wagner had een duidelijke visie op hoe de theaterzaal moest worden ingedeeld. Het publiek moest zich volledig kunnen concentreren op de uitgevoerde opera. Bekijk afbeelding 1, 2 en 3. Aan de tekeningen en de foto kun je zien dat in het ontwerp van de zaal daarmee rekening is gehouden.

3. Leg dit uit aan de hand van drie kenmerken.

- De zaal heeft een waaivorm die naar het podium gericht is.
- De zitplaatsen zijn op een helling gebouwd, zodat het uitzicht niet belemmerd wordt door degene die voor je zit.
- De orkestbak is diep. Je wordt zo niet afgeleid door de musici.
- Er is geen duidelijke verdeling in rangen.
- De zaal is sober ingericht, zodat er weinig afleiding is.

Toen Wagners *Festspielhaus* gebouwd werd, kreeg hij de mogelijkheid de zaallichten te doven door de uitvinding van eerst het gaslicht en wat later het elektrisch licht. Hij werd zo een van de eersten die tijdens de voorstelling de zaal verduisterden. Alleen het toneel was nu verlicht.

4. Welke redenen had Wagner om de zaal te verduisteren?

- Het focust de aandacht op de enige verlichte plaats: het podium.
- Men wordt niet afgeleid door zaken die in de zaal gebeuren.
- Het versterkt de illusie van echtheid op het podium.

In Wagners idee over gesamtkunstwerk waren alle kunstdiscipline gelijkwaardig. Toch vond hij '...de drie zuiver menselijke kunsten muziek, poëzie en dans' belangrijker dan architectuur, beeldhouwkunst en de schilderkunst.

5. Verklaar deze benadering vanuit Wagners visie op theater.

- Muziek, poëzie en dans zijn podiumkunsten die direct door mensen worden beoefend en de kijker meteen emotioneel raken. De andere kunsten zijn en werken meer indirect. Ze zijn wat overblijft na een creatieve actie.

Hitler had grote bewondering voor het werk van de componist. Onder andere vanwege zijn creatie van een Duitse mythologie. Dat leidde ertoe dat in sommige landen zoals Israël de uitvoering van zijn werk verboden werd.

6. Mag een overheid censuur uitoefenen op kunstuitingen? Beargumenteer je antwoord.

- Ja, omdat Wagner en zijn werk een belast verleden hebben en men daarmee een zeker politiek statement maakt.
- Nee, kunst is in principe vrij. Wagner is dood en wat hij of Hitler vond is verder van geen belang voor het kunstwerk.

Blok 6

Aan het einde van de 19e eeuw ontstaat het variété, ook wel de revue genoemd - in Parijs in de Moulin Rouge.

1. Leg uit waar deze vorm van theater oorspronkelijk vandaan kwam en leg uit wat voor vorm het heeft.

- Het variété ontstaat uit losse artiestenoptredens op marktplaatsen.
- De vorm is een aantal wisselende voorstellingen van acrobaten, goochelaars, dansers, zangers en cabaretiers, die aan elkaar gepaard worden door soort stalmeester.

Bekijk het videofragment.

In het videofragment zie je een cancan, zoals die in de tweede helft van de 19e eeuw gedanst werd in de variététheaters van Parijs. Je hoort daarbij de beroemd geworden muziek uit de operette *Orphée aux Enfers* uit 1858 van Jacques Offenbach.

2. Geef aan waarom deze cancan in die tijd zoveel succes had. Doe dat aan de hand van drie kenmerken.

- De cancan is een energieke dans met hoog opgegooide benen en acrobatische toeren.
- De cancan wordt gedanst door een rij mooie vrouwen.
- De cancan is pikant en frivol: de benen worden hoog opgegooid, het ondergoed is zichtbaar (indertijd was deze dans grensoverschrijdend en dus interessant).
- De muziek van deze cancan ligt goed in het gehoor door een pakkende melodie die gemakkelijk te onthouden is.
- De muziek is heel vrolijk en snel (galop).

Bekijk afbeelding 1. Het is een tekening die Henri de Toulouse-Lautrec maakte van Jane Avril in 1893. Avril, een danseres, trad op in de Moulin Rouge. Hier danst ze de cancan. Tegen het uitvoeren van deze dans werd in de 19e eeuw enige tijd geageerd, maar tot een eigenlijk verbod kwam het niet. De latere versies van de dans, zoals die ook wordt uitgevoerd in het videofragment, zijn echter uitdagender.

3. Leg dit uit.

- Jane Avril had in haar tijd vele lagen kleding/rokken aan en lang ondergoed (culottes). De danseressen in de operette dragen een laag rokken en kort ondergoed.

BRONTEKST

De Parijse wereldtentoonstelling van 1889 wordt vaak als begin van de belle époque of het fin de siècle gezien, al kan men bepaalde typische elementen ook verder terug in de tijd plaatsen. Sommige gaan zelfs terug tot 1870, maar over het algemeen ziet men het begin van de belle époque tussen 1880 en 1890. Men duidt ermee vooral de economische en maatschappelijke stabiliteit aan het einde van de 19e eeuw tot het begin van de 20e eeuw aan. De term zou voor het eerst in deze betekenis gebruikt zijn in het Franse tijdschrift *Le Décadent* in 1886. De periode vond zijn einde bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog in 1914 en werd gekenmerkt door tweeduidigheid; enerzijds het goede leven van toegenomen welvaart bij sommigen (de bourgeoisie), het feestelijke en frivole van de belle époque, het geloof in een toekomst die alleen maar beter kan worden door de sterke ontwikkeling van wetenschap

en techniek, en anderzijds angst voor wat komen gaat, fascinatie voor verval en dood, de neiging tot decadentisme en weltschmerz.

Bron: Wikipedia.

Lees de brontekst en bekijk afbeelding 2. Het is het schilderij *Bij Dageraad* van Charles Hermans uit 1875. Hermans typeerde in zijn schilderij feilloos het ongemak van het fin de siècle.

4. leg uit hoe Hermans dit in de **voorstelling** verbeeldde. Doe dat voor beide groepen aan de hand van drie kenmerken.

De bourgeoisie wordt getypeerd door:

- Heren in uitgaanskostuums (van wie de voorste met de hoed scheef en de das los) die in de ochtend een pand verlaten met een aantal vrouwen (in kennelijke staat).
- Eén van de heren (met baard) kijkt wat arrogant naar de arbeiders.
- Voor hen ligt rommel op straat (waaronder een bos bloemen).

De arbeiders worden getypeerd door een groep mensen links:

- Zij zijn op weg naar hun werk.
- Zij zijn gestoken in eenvoudige arbeiderskleding (en de attributen van hun beroep).
- Zij kijken misprijzend naar het tafereel.

Ook in de **vormgeving** typeerde Hermans beide groepen.

5. Leg dit uit aan de hand van twee zaken.

- De arbeiders zijn strak geordend.
- De arbeiders dragen sobere kleuren.
- De bourgeoisie is kleurrijk en bont.
- De bourgeoisie is chaotisch, niet geordend.

De brontekst rept over de angst voor wat komen gaat.

6. Waar zou de bourgeoisie zich zorgen over moeten maken in de visie van Charles Hermans?

- De angst voor wat komen gaat gold vooral de angst voor het opkomend socialisme en de opstand van het proletariaat, de arbeiders.

Blok 7

Aloïs Senefelder ontdekte de lithografie rond 1800 bij toeval. De nieuwe lithografie gaf grote voordelen boven de traditionele druktechnieken.

1. Noem twee van deze voordelen.

- Je kan er grote oplagen mee drukken.
- Je kan er relatief eenvoudig kleuren mee drukken.
- Je kan er grote ontwerpen mee drukken.

Bekijk afbeelding 1, Henri de Toulouse-Lautrec, *Moulin Rouge*, 1891

Met de lithografie werd ook een nieuw medium mogelijk: het affiche. Henri de Toulouse-Lautrec gebruikte deze techniek. In zijn affiches zijn invloeden van de Japanse prentkunst terug te vinden.

2. Noem er drie die zichtbaar zijn in dit affiche.

- nadrukkelijke contourlijnen
- vlakke kleuren
- vreemde afsnijdingen
- grote kleurvlakken

Bekijk afbeelding 2,

Mucha, 3 affiches voor Sarah Bernhardt.

De Tsjechische graficus Alphonse Mucha werkte in Parijs, waar hij gratis een affiche ontwierp voor Sarah Bernhardt, die een hoofdrol had in *Gismonda*. Mucha's werk wordt tot de art nouveau gerekend.

3. Leg uit waarom aan de hand van drie zaken uit deze affiches.

- het lineaire karakter van de afbeelding
- het decoratieve karakter van de afbeelding
- de nadruk op organische (bloemen en planten)vormen
- de vloeiende (zweepslag)lijnen in de affiches

Sarah Bernhardt was erg tevreden over het affiche voor *Gismonda*. Mucha werd beloond met een zesjarig contract.

4. Geef een verklaring voor Bernhardts tevredenheid over de affiches aan de hand van twee argumenten.

- Bernhardt wordt op alle posters verbeeld als een mooie, jonge vrouw.
- De posters trekken de aandacht qua voorstelling (met een jonge vrouw als hoofdmotief).
- De posters zijn opvallend qua vormgeving. Ze zijn kleurrijk en decoratief.
- De posters zijn modieus. Ze sluiten aan bij de art nouveau, de stijl die destijds in zwang was.

BRONTEKST

'Ik doe de deur dicht, sluit ze uit

De drukte, de verveling van daarbuiten

Mijn deur gaat dicht, ik sluit me op

Een keer gelouterd tot het gezicht, dat iedereen moet vluchten!

De dood is gezwind'

Christina Rosetti.

Bekijk afbeelding 3, Ferdinand Khnopff, *I lock the Door upon Myself*, 1891

Lees de brontekst. Khnopff werd geïnspireerd door dit fragment uit het gedicht. Het beeld achter de vrouw in de voorstelling is van de god Hypnos, de god van de slaap en de droom.

Khnopff verbeeldde het 'opsluiten' door de compositie van het schilderij en de wijze waarop hij de vrouw afbeeldde.

5. Leg dit uit voor beide.

- De vrouw zit ingeklemd tussen een gesloten voorgrond(plan) en een gesloten vlakke achtergrond.
- De figuur heeft een gesloten (driehoekige) contour.
- De figuur wordt afgesneden en dus maar gedeeltelijk weergegeven.
- Haar houding met het hoofd op de handen.
- De dromerige, afwezige oogopslag.

Hij benadrukte ook de kalmte en rust die uit het gedicht spreken.

6. Leg uit hoe hij dat deed.

- het ingehouden kleurgebruik (in grotendeels dezelfde tonen)
- de rustende houding van de vrouw
- de nadruk ligt op horizontale en verticale lijnen

7. Tot welke stroming rekenen we dit werk van Khnopff? Beargumenteer je antwoord.

Khnopff's werk hoort tot het symbolisme, vanwege:

- de literaire inspiratiebron
- de gelaagdheid in de afbeelding
- de verwijzing naar Hypnos.

Blok 8**BRONTEKST**

In deze verfilming van Thomas Manns novelle reist de avant-garde componist Gustav von Aschenbach naar een Venetiaanse kustplaats op zoek naar rust. Hij heeft een periode van artistieke en persoonlijke stress achter de rug. De gehuwde componist vindt er echter niet de vrede die hij zoekt. Al snel ontwikkelt hij een verwarrende genegenheid voor de jonge, knappe adolescent Tadzio, die daar op vakantie is met zijn familie. De jongen verpersoonlijkt het schoonheidsideaal waar Aschenbach al heel zijn leven naar op zoek is. De componist raakt geobsedeerd door Tadzio. Een dodelijke cholera-epidemie, door de autoriteiten stilgehouden, bedreigt hen echter. De ziekte staat symbool voor de corruptie en het verval dat alle idealen bedreigt. Hij wordt Aschenbach noodlottig.

Mann was bij het schrijven geïnspireerd door de publicaties van Sigmund Freud, een gedicht van Goethe uit 1823 over een onmogelijke liefde en door de dood van Mahler in 1911. In Manns novelle is Von Aschenbach een oudere romanschrijver. Visconti maakte van Von Aschenbach echter een avant-gardecomponist, losjes gebaseerd op Gustav Mahler. Verder volgt de film getrouw de novelle. Hoewel die aan het begin van de 20e eeuw speelt, ademt deze, net als de film, de sfeer van het fin de siècle. Visconti gebruikte Gustav Mahlers adagietto, het vierde deel uit *Symfonie nr. 5* als filmmuziek. Dit adagietto wordt beschouwd als Mahlers liefdesverklaring aan Alma, zijn vrouw, met wie hij een tragische relatie had en die hem uiteindelijk verliet. Hij schreef naar aanleiding van het adagietto dit gedicht.

‘Wie ich dich liebe, Du meine Sonne,
ich kann mit Worten Dir's nicht sagen
Nur meine Sehnsucht kann ich Dir klagen und meine Liebe’

(‘Hoeveel ik van je houdt, jij mijn zon,
kan ik je niet in woorden zeggen
Ik kan slechts mijn verlangen aan je klagen en mijn liefde’)

Gustav Mahler

Bekijk videofragment 1, een fragment van de trailer van Louis Visconti's film *Dood in Venetië* (1971) naar een roman van Thomas Mann. Visconti gebruikte Gustav Mahlers adagietto als filmmuziek.

1. Waarom zou Visconti het beroep van Von Aschenbach hebben veranderd?

- Door de figuur een componist te maken (gebaseerd op Mahler), paste zijn gekozen filmmuziek beter.

2. Geef, buiten dat de hoofdpersoon gebaseerd is op Mahler, een muzikale reden waarom Visconti voor het adagietto als filmmuziek koos.

- De film gaat over een tragisch liefdesverhaal en de muziek die Mahler schreef was ook gewijd aan zijn (tragische) liefde.
- De muziek heeft het karakter van een treurzang/elegie.

3. Geef aan waarom het adagietto door zijn structuur geschikt is als filmmuziek.

- Mahlers adagietto kent geen heldere simpele structuur/tonaliteit, maar is een opeenvolging van melodelijnen. Dat is zeer geschikt om een bepaalde sfeer te scheppen.

De meeste uitvoeringen van dit adagietto duren rond de negen minuten, maar er zijn ook uitvoeringen van twaalf minuten en meer. Mahler dirigeerde het zelf in iets meer dan zeven minuten.

4. Wat is het effect van het verlengen van de officiële uitvoeringstijd?

- Door het verlengen van de tijd 'rekt' de melodie op en wordt meer emotioneel geladen/sentimenteel.

De film en het verhaal passen in de sfeer van het fin de siècle, een verwarrende periode waarin vreugde en het goede leven afwisselen met de dreiging van veranderingen die onvermijdelijk komen gaan.

5. Leg dit uit aan de hand van het verhaal van de film.

- Von Aschenbach is getrouwd, maar voelt zich aangetrokken tot een jongen.
- De dreiging van een dodelijke ziekte speelt op de achtergrond.

De jongen in het verhaal van Mann is geen seksueel object voor Aschenbach, maar staat symbool voor iets anders.

6. Leg dit uit.

- Tadzio is een symbool voor onbereikbaar geluk, schoonheid en jeugd. Allemaal zaken die Von Aschenbach in de loop van de tijd kwijt is geraakt.

Freud schreef over het onderbewustzijn waarin libido (liefde en levenslust) en Thanatos (dood en geweld) met elkaar strijden. In Manns verhaal is dat ook het geval.

7. Leg dit uit.

- Von Aschenbach kan Tadzio - het symbool van levenslust - niet verlaten, terwijl hij zich bewust is van het feit dat hij dodelijk gevaar loopt door de epidemie.

Blok 9.

Met Wagner begint de moderne muziek.

Bekijk videofragment 1. In het fragment stelt Stephen Fry dat Wagner een gesamtkunstwerk wilde scheppen met de opera. Wagner wilde zijn opera's echter nog andere zaken.

a. Leg aan de hand van dit fragment uit wat Wagner verder als ideaal voor ogen stond.

Noem 2 zaken.

- Een tijdloze verhalencyclus scheppen via een Duitse mythologie.
- Muziektheater maken voor iedereen\het hele volk en niet alleen voor de bourgeois.
- Hij wilde de opera ontdoen van alle overbodige nonsens en terugbrengen tot elementair muziektheater.

In zijn muziek brak Wagner radicaal met de bestaande tradities. Zo was er in zijn zangpartijen geen duidelijke grens meer tussen de recitatieven en de aria's. Voor zijn zangers was dat lastig.

b. Leg het begrip recitatief en aria uit.

- Een recitatief een tekst die 'zingsprekend' wordt gedeclameerd/gezongen. Een aria is een lied dat een stemming, gevoel of gedachte uitdrukt.

Een tweede muzikale revolutie was de breuk met de tonaliteit, de terugkeer naar de tonica.

Bekijk videofragment 2. Mike Boddé legt hierin uit wat de tonica inhoudt.

c. Leg uit wat de tonica is in de muziek en wat traditioneel gebruikelijk is in muziek.

- De tonica is de grondnoot/grondakkoord van een melodie
- Het is gebruikelijk dat een melodie na omspelingen terugkeert naar deze tonica aan het einde.

Bekijk videofragment 3.

In het eindlied Mild und Leise dat Isolde zingt bij haar gestorven geliefde Tristan, is Wagners 'oneindige melodie' te horen.

d. Leg uit wat hier bedoeld wordt met de term 'oneindige melodie'

- Wagners melodieën keren niet terug naar de tonica, maar worden nieuwe melodieën die op hun beurt ook weer niet terugkeren naar hun beginakkoord.

Er wordt wel gesteld dat Wagners melodie op een expressieve manier de tekst volgt en zo versterkt.

Leest brontekst en bekijk videofragment 3.

Brontekst

1. Mild und leise,
Wie er lächelt,
Wie das Auge •
Hold er öffnet -	Hoe zacht en fijn
glimlacht hij,
hoe teder opent
hij zijn ogen!
5. Seht ihr's, Freunde?
Säh't ihr's nicht?
Immer lichter
Wie er leuchtet,
Stem-umstrahlt	Zien jullie het, vrienden?
Zien jullie het niet?
Hoe hij steeds
lichter schijnt,
zich hoog verheft
10. Hoch sich hebt?
Seht ihr's nicht?
Wie das Herz ihm	tussen de stralende sterren?
Zien jullie het niet?
Hoe zijn hart

mutig schwillt,
vol/ und hehr

15. im Busen ihm quillt?

trots opzwelt,
groots en verheven

in zijn borst klopt?

e. Leg uit hoe Wagners muziek in zowel de zang als de begeleiding de gevoelsinhoud van de tekst versterkt. Noem voor beiden een voorbeeld.

Er zijn meerdere voorbeelden. De strekking van het antwoord moet zijn:

- De stem is zacht in regel 1;
- Ze klinkt teder in regel 3 – 4;
- Ze klinkt teleurgesteld in regel 6;
- De stem zwelt aan bij “Lichter en hoog verheft” etc.;
- De muziek ondersteunt dit, maar heeft onmiskenbaar de sfeer van noodlot en ongeluk.